

ПРАВО ЛЮДИНИ НА ЗАБУТТЯ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ

Белов Дмитро Миколайович

*доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України
професор кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

Белова Мирослава Володимирівна

*доктор юридичних наук,
доцент кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства
юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

Сучасне цифрове суспільство вимагає актуалізації та перетворення системи особистих немайнових прав фізичної особи, зокрема права людини на інформацію про себе. В сучасному уявленні, Інтернет є інструментом, який, з одного боку, має широке охоплення і є ключовою силою для сучасних процесів політичної та економічної демократизації, а з іншого – із поширенням Інтернету та соціальних медіа зростає проблематика порушення права людини на конфіденційність. Однак, у контексті правових механізмів реалізації і захисту особистих немайнових прав фізичної особи в реальному житті, правові інструменти для онлайн-відносин все ще перебувають на стадії формування, обговорення і активних дебатів.

Наукова спільнота інтенсивно шукає ефективні методи підвищення віртуальної безпеки фізичних осіб, враховуючи аспекти онлайн-середовища у чинному законодавстві. Останнім часом багато наукових досліджень, як теоретичного, так і практичного плану, фокусується на аспектах захисту особистих даних фізичних осіб, особливо у зв'язку з інтернет-активізацією суспільства, де ці дані стали надзвичайно доступними і досить слабо дослідженими. За введенням у дію Регламенту ЄС 2016/679 щодо захисту даних (GDPR), активно обговорюється необхідність захисту "нових" немайнових прав фізичної особи, зокрема права на знищення інформації стосовно себе (право на забуття). Право бути забутим є одним із перспективних законодавчих рішень Європейського Союзу в області захисту персональних даних, надаючи особі можливість контролювати свої дані, розміщені в онлайн-середовищі.

Поняття "право на забуття" виникло в контексті зростаючого цифрового сліду, який кожен залишає в інтернеті. З появою соціальних мереж та

пошукових систем, особиста інформація стала легко доступною для широкої аудиторії. Розвиток цієї концепції пов'язаний із захистом приватності та підвищенням контролю громадян над своєю особистою інформацією.

Так, з появою інтернету та розширенням цифрового простору виникає необхідність врегулювання прав особи на контроль над своєю особистою інформацією. Поняття "право на забуття" визначає можливість особи контролювати свої дані та вимагати їх видалення. Насамперед, вважаємо за необхідне розглянути деякі аспекти історії та розвитку концепції "право на забуття".

Як відомо, у 20-му столітті, особливо після Другої світової війни, виникає обурення від великої кількості особистої інформації, що зберігається в державних архівах. Це приводить до першого визнання права на забуття як механізму захисту особистих даних та відновлення особистої гідності. А вже з появою Інтернету у 90-х роках, концепція права на забуття стає більш актуальною. Люди починають стикатися із зростаючою кількістю слідів, які залишаються в онлайн просторі. З цього моменту розпочинається активна дискусія про необхідність правового регулювання даного питання.

Слід зазначити, що значний вклад у регулювання права людини на забуття вніс саме Європейський Союз. Так, у 2010 році Єврокомісія розпочала розробку Регламенту ЄС 2016/679 щодо захисту персональних даних. У 2012 році у вже опублікованому проєкті була включена стаття 17, яка детально визначала право суб'єктів даних на забуття та право на видалення інформації про себе. Далі ця стаття була удосконалена та розширена за участі Європейської Ради та Європейського Парламенту¹. Зазначеним Регламентом встановлено обмеження на використання права на забуття, зокрема, у випадках, перерахованих у частині 3 статті 17 Регламенту ЄС 2016/679:

1) коли обробка персональних даних необхідна для реалізації права на свободу вираження поглядів та інформації;

2) дотримання юридичних вимог законодавства Європейського Союзу та держав-членів та виконання завдань, що виконуються в суспільних інтересах або в рамках виконання офіційних повноважень, покладених на адміністратора;

3) коли інформація використовується в суспільних інтересах у сфері охорони здоров'я;

4) коли інформація архівується в суспільних інтересах, наукових та історичних досліджень, для статистичних та інших подібних цілей;

5) коли інформація використовується для цілей судового розгляду, у разі оскарження правових вимог і позовів².

¹ Токарева В. О. (2022) Окремі питання реалізації права на видалення. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. № 4. С.42-47. URL: http://apnl.dnu.in.ua/4_2022/8.pdf (дата звернення: 10.12.2023)

² Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/679 від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-16#doc_info (дата звернення: 10.12.2023)

Варто зазначити, що фізична особа має право вимагати у контролера негайного знищення інформації, що стосується її. Крім того, контролер зобов'язаний негайно і без будь-якої затримки видалити особисті дані, якщо існують підстави, зазначені нижче:

- 1) відсутність потреби зберігання такої інформації;
- 2) відкликано згоду на опрацювання;
- 3) фізична особа заперечує проти опрацювання даних стосовно себе, застосовуючи обґрунтоване право на заперечення та використовуючи правові підстави;
- 4) незаконний характер опрацювання даних;
- 5) персональні дані потребують знищення для дотримання встановленого законом зобов'язання;
- 6) персональні дані збиралися в зв'язку з пропонуванням послуг інформаційного суспільства³.

У випадку необхідності усунення вже опублікованих даних, контролер повинен повідомити інших контролерів, які обробляють ці оприлюднені особисті дані, про те, що суб'єкт даних подав запит на видалення будь-яких посилок, копій чи репродукцій цих особистих даних⁴.

Згідно з висловленням О. М. Калітенко, дискусійність законодавчого закріплення права на забуття впливає з того, що це право розташоване на межі двох особистих немайнових прав: права на інформацію, що виражається у необмеженому доступі до інформації та право виражати свою думку (згідно зі статтею 19 Загальної декларації прав людини), а також про право особи на приватне життя, недоторканість і повагу до сімейного життя і про захист особистих даних згідно зі статтями 7, 8 Хартії основоположних прав Європейського Союзу та статтею 12 Загальної декларації прав людини⁵.

Варто зазначити, що Регламент ЄС 2016/679 (GDPR) узаконює та конкретизує право на забуття для громадян Європейського Союзу. Особи мають право вимагати видалення своїх даних, і компанії повинні забезпечити це право. Цей регламент не тільки зобов'язує компанії дотримуватися цього права, але й передбачає значні штрафи за його порушення⁶.

³ Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/679 від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-16#doc_info (дата звернення: 10.12.2023)

⁴ Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/679 від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-16#doc_info (дата звернення: 10.12.2023)

⁵ Калітенко О. М. (2019) Право на забуття: здобуток європейський чи глобальний? *Часопис цивілістики*. Випуск 35. С.60-64. URL: <https://cutt.ly/iwzHturw> (дата звернення: 10.12.2023)

⁶ Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/679 від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-16#doc_info (дата звернення: 10.12.2023)

Хоча GDPR ставить стандарти для країн ЄС, різні країни виробляють власні підходи до права на забуття. У Сполучених Штатах, наприклад, існує ряд законів щодо конфіденційності даних на рівні штатів та федеральних регуляцій, які забезпечують видалення особистої інформації. Цей підхід підкреслює важливість узгоджених правових зусиль для захисту особистих даних незалежно від географічного положення.

На жаль, в Україні відсутнє поняття у цивільному праві "право на забуття" в рамках юридичної системи⁷. Проте, згідно з абз. 4 ч. 2 ст. 15 Закону України «Про захист персональних даних», персональні дані підлягають видаленню або знищенню, зокрема, при закінченні строку зберігання або при припиненні правовідносин між фізичною особою-власником даних та розпорядником (зазначеними у згоді), а також при ухваленні судового рішення щодо видалення або знищення персональних даних⁸. Таким чином, чинне законодавство передбачає два етапи "забуття": рішення суду та подання скарги на недотримання умов згоди на обробку та зберігання персональних даних.

Рішення Європейського Суду від 13 травня 2014 року у справі Гугл та М. Костехі Гонсалеса стало ключовим у світовій судовій практиці щодо права особи на видалення інформації про себе. М. Костеха Гонсалес подав скаргу до Agencia Espa òla de Protecci3n de Datos (AEDP), Іспанського агентства із захисту даних у 2010 році проти місцевої газети та Google Іспанія за претензії, пов'язані з повідомленнями про аукціон, у яких згадується Гонсалес, що опубліковані ще у 1998 році. Ці повідомлення стосувалися аукціонів для погашення боргів Гонсалеса за соціальне страхування. Гонсалес вимагав видалення сторінок, адже провадження було вирішено кілька років тому, і посилання на них стали неактуальними. Він також позивався до Google Inc щодо видалення його персональних даних з пошукової системи. AEDP відхилив претензії проти газети, але задовольнив позови проти Google. Google подав апеляцію до Вищого суду Іспанії, який передав питання до Європейського Суду⁹:

1. Чи застосовуються правила ЄС до пошукових систем, якщо вони мають філію або дочірню компанію в державі-члені?

2. Чи застосовується Директива до пошукових систем?

3. Чи має особа право вимагати видалення її персональних даних із результатів пошуку (тобто «право бути забутим»)?

Суд визнав застосування Директиви 95/46/ЄС Європейського Парламенту і Ради "Про захист фізичних осіб при обробці персональних

⁷ Куніцин Н. (2022) Право на забуття: правовий контекст і судова практика. *Pravo*. URL: <https://pravo.ua/pravo-na-zabuttia-pravoviy-kontekst-ta-sudova-praktyka/> (дата звернення: 10.12.2023)

⁸ Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#doc_info (дата звернення: 10.12.2023)

⁹ Court of Justice of the European Union. PRESS RELEASE № 70/14 Luxembourg, 13 May 2014 Judgment in Case C-131/12 Google Spain SL, Google Inc. v Agencia Espa òla de Protecci3n de Datos, Mario Costeja Gonz lez. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:62012CJ0131> (дата звернення: 10.12.2023)

даних і про вільне переміщення таких даних"¹⁰ до пошукових систем, визначивши їх як "контролерів" персональних даних. Також вирішено, що Google, маючи дочірню компанію в Іспанії, вважається "закладом" для застосування директиви. Таким чином, у певних випадках Google зобов'язана видаляти посилання на сторінки, які відображаються третіми сторонами. Суд також визнав право осіб на вимагання видалення посилань на їх особисту інформацію, наголосивши на необхідності збалансувати це право з інтересами пошукових систем та громадськістю¹¹. Також вперше визнано, що оператор пошукової системи в Інтернеті несе відповідальність за обробку, яку він здійснює з персональних даних, які з'являються на веб-сторінках, опублікованих третіми сторонами. Таким чином, якщо після пошуку, здійсненого на основі імені особи, список результатів відображає посилання на веб-сторінку, яка містить інформацію про відповідну особу, такий суб'єкт даних може звернутися безпосередньо до оператора та, якщо оператор не задовольняє його запит, передати питання на розгляд компетентних органів з метою отримання, за певних умов, видалення цього посилання із інформацією стосовно себе зі списку результатів. Рішення суду стало прецедентом для GDPR, яке у 2018 році закріпило право на забуття серед прав суб'єктів даних.

Слід зазначити, що у сучасному світі Інтернету, де інформація стає валютою, право на забуття відіграє особливо важливу роль. Так, індивіди можуть вимагати видалення своїх даних після припинення використання певних платформ чи сервісів. Це є необхідною вимогою для забезпечення особистої свободи та приватності в цифровому просторі. GDPR визнає право особи вимагати видалення своїх даних, проте це виправдовується лише у випадках, коли інформація не є загальновідомою чи не має громадського інтересу¹².

Визначення балансу між правом на забуття та свободою інформації залишається складною задачею. Якщо з одного боку, це право забезпечує індивідам контроль над їхньою особистою інформацією, то з іншого – це може спричинити обмеження доступу до важливих даних для громадськості та наукового співтовариства. Вирішення даного конфлікту вимагає уважного врахування обох сторін та встановлення рамок, які не обмежують свободу слова чи доступ до інформації.

¹⁰ Directive 95/46/EC of the European Parliament and of the Council of 24 October 1995 on the protection of individuals with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31995L0046> (дата звернення: 10.12.2023)

¹¹ Court of Justice of the European Union. PRESS RELEASE № 70/14 Luxembourg, 13 May 2014 Judgment in Case C-131/12 Google Spain SL, Google Inc. v Agencia Española de Protección de Datos, Mario Costeja González. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:62012CJ0131> (дата звернення: 10.12.2023)

¹² Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/679 від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-16#doc_info (дата звернення: 10.12.2023)

Безумовно, питання публічного інтересу важливе при обговоренні права на забуття. Наприклад, якщо інформація має важливий громадський контекст або історичне значення, видалення може порушити право на інформацію та свободу слова. Врахування даних аспектів є ключовим у розробці етичних стандартів.

Розглядаючи етичні аспекти права на забуття, слід враховувати вплив інформації на громадськість. Публікація неправдивої чи вже застарілої інформації може завдати шкоди індивідууму, але водночас забороняти доступ до неї може порушити прозорість та право на інформацію. Саме завдяки глобальним регуляторам, таким як GDPR, встановлюються стандарти для захисту прав особи на видалення інформації. Даний регламент враховує як індивідуальні права, так і потреби суспільства в доступі до інформації¹³.

Разом з тим, існує ризик використання права на забуття для перевищення інтересів громадськості та викривлення історії. Можливість видалення частини інформації може вести до неповної чи викривленої картини, що викликає питання етичності такого втручання. Саме тому для збереження балансу між правами особи та публічним інтересом, важливо розробляти та дотримуватися прозорих правил і процедур. Забезпечення етичного використання права на забуття передбачає розуміння та узгодження інтересів всіх сторін.

Безумовно, право людини на забуття, визнане в різних законодавчих актах, стає важливим аспектом захисту приватності в еру цифрових технологій. Проте, технічна реалізація цього права не тільки представляє виклики, але й вимагає розробки та впровадження ефективних механізмів видалення особистих даних. Так, однією з ключових проблем виконання права на забуття є технічна складність видалення даних повністю. Збереження резервних копій, архівування, кешування інформації та інші технічні аспекти ускладнюють можливість гарантованого видалення даних з усіх аспектів цифрового простору, оскільки копії можуть залишатися в різних системах, навіть після формального видалення.

До того ж, із розвитком штучного інтелекту та процесів автоматизації, стає важливим врахування їхнього впливу на видалення даних. Алгоритми та системи повинні бути налаштовані таким чином, щоб гарантувати ефективне та безпечне видалення даних відповідно до вимог законодавства. Розробники та провайдери послуг повинні працювати разом для створення ефективних та прозорих механізмів видалення.

Висновки. З огляду на вищевикладене, можемо зробити висновки, що розвиток права на забуття тісно пов'язаний із зростанням технологій та розширенням цифрового простору. Визначення меж цього права вимагає не

¹³ Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/679 від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-16#doc_info (дата звернення: 10.12.2023)

тільки юридичної уваги, але і практичних та етичних рішень у цифровому віці.

Слід зазначити, що право на забуття наразі становить об'єкт активних обговорень. В Європейському Союзі досягнуто значного прогресу у юридичному визначенні права людини на забуття, і судова система має вже вироблені прецеденти щодо справ про видалення даних. Згодом це право стало передумовою для розробки системи, яка дозволяє особі подавати запити на "забуття", забезпечуючи видалення асоціацій результатів пошуку з її персональними даними.

Безумовно, право людини на забуття є ключовим елементом захисту особистої приватності в цифровій епосі. Законодавчі ініціативи, такі як GDPR, визначають стандарти для цього права, але важливо, щоб інші країни та регіони приділяли увагу його впровадженню та визначенню його меж.

До того ж, баланс між приватністю та свободою інформації у контексті права на забуття є досить суттєвим викликом. Забезпечення видалення особистих даних не повинно призводити до обмеження свободи інформації та свободи слова. Розробка ефективних механізмів, які враховують як права особи, так і громадський інтерес, є ключовою задачею для законодавців та технічних експертів у цифрову епоху.

Також однією з ключових проблем виконання права на забуття є технічна складність видалення даних повністю. Збереження резервних копій, архівування інформації та інші технічні аспекти ускладнюють можливість гарантованого видалення даних з усіх аспектів цифрового простору.

Щодо українського законодавства, то на сьогоднішній день в ньому, на жаль, відсутні стандарти, що гарантують реалізацію права на забуття, і цивільне право не визначає його зміст. До того ж, Закон України "Про захист персональних даних" застарілий і практично не враховує особливостей сучасних онлайн-відносин. Необхідне введення нового закону, спрямованого на імплементацію положень GDPR, включаючи право на забуття, щоб відповідати вимогам сучасності. Таким чином, у зв'язку з цифровою трансформацією країни, проблематика захисту персональної інформації стає актуальною, зокрема у контексті права на забуття та механізму його реалізації.